

Comentariu

Dan Negrescu

O clasică „tragedie culturală”

Există neîndoielnic o nesățioasă apetență a publicului, doct sau semidoct, pentru ceea ce am putea numi „marile tragedii culturale” ale omenirii; în principal, este vorba de morțile violente ale unor personalități culturale (filosofi, scriitori, istorici *et ceteri*); în general, dar și în particular, interpretarea dată unor asemenea întâmplări suferă crunt de subiectivismul epocii în care au fost receptate, precum și de etatea celui dispărut intempestiv. Niciodată moartea talentatului Lucanus nu va fi simțită ca fiind atât de tragică precum cea a unchiului său, Seneca Filosoful, iar aceasta pentru banalul motiv că poetul era tânăr, pe când cugetătorul – bătrân. Deja aici apare prima deformare, sugerată chiar de istorici și augmentată de trecerea timpului, dar și de ceea ce numeam mai sus, apetența pentru tragicul cultural. Indiferent de ticăloșia acumulată într-o viață (căci curat pare a fi doar născutul de o zi), bătrânul impresionează, mai ales în fața morții. Suspecta similitudine între descrierea morții lui Socrate (vezi Platon) și a celei a lui Seneca (vezi Tacitus), spre pildă, ne conduce către suspiciunea unui topos meșteșugit, ca în multe alte cazuri de acest fel, de tipul „marele bătrân în fața morții”, probabil cam neconform realității trecute și greu de verificat. În fapt, care este esența voitei confuzii generatoare de eterne și inutile revolte, în timp, deci mult *post mortem*, la adresa presupuselor mari erori ale istoriei? Răspunsul îl aflăm *ipso facto*. În amintitul caz, al lui Seneca, impresionează etatea și statutul său de filosof; dar, nici dreptul roman, nici împăratul nu-l condamnă la moarte pentru că e filosof și, cu atât mai puțin, pentru că e bătrân. Vorbim de Seneca, de cetățeanul roman condamnat (pare-se nu tocmai pe nedrept), într-un anumit context istorico-social, dar ne dau lacrimile revoltei intelectuale din pricina senilității inculpatului, când lucrurile sunt, în fapt, foarte clare; hainirea, ticăloșirea civică nu au nimic cu vârsta și nu sunt scuzabile printr-un fenomen biologic, precum încărunțirea; iar pentru că am vorbit de un anumit context, trebuie subliniat că o anume grosolanie a interpretărilor moderne pornește și din acea patologică intransigență a creștinismului, pentru care totul începe și se termină cu și sub cruce. Adică, mai clar, raportăm totul la noi, dar nu ne raportăm la nimic.

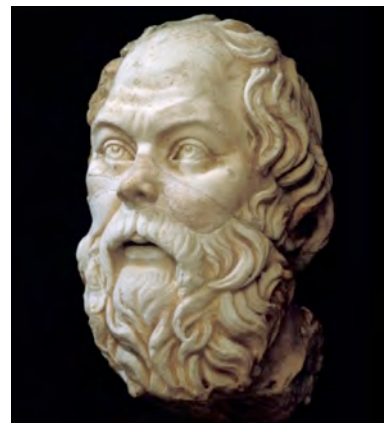
Dimpotrivă, pentru o interpretare și înțelegere, cât de cât oneste, singura modalitate viabilă ar fi cea propusă de Gaston Boissier: „nu m-am preocupat niciodată de discuțiile pe care le provoacă în jurul nostru chestiunile religioase. Am încercat întotdeauna să mă fac contemporanul vremurilor a căror istorie o povestesc”¹. Desigur că o minimă autonomizare axiologică, în sens kantian, ar limpezi lucrurile, dar ce ar mai scrie exegeții, în acest caz,

1. Boissier 1891

ce înțeles ar mai avea indignarea față de timpurile revoluate? Dintre numeroasele „tragedii culturale”, de la Socrate la Nicolae Iorga, ne vom opri la prima.

De mai bine de două milenii, indivizi culturali (sau declarați ca atare) nu conțin în a-și manifesta revolta față de abominabila crimă a conducerii ateniene, democratice, care l-a trimis la moarte pe Socrate, înțeleptul ajuns la bătrânețe – ni se specifică de la Platon încocoace. Se cer clarificate aici câteva lucruri:

Socrate nu este înțelept pentru că e bătrân, între cele două neexistând vreo legătură atâta timp cât senilitatea poate face adesea casă bună, rea mai curând, ba chiar corp comun cu infantilismul, sau, în cazul cel mai respingător, cu ticăloșia juvenilă, după cum avertiza Cicero; apoi nu avem nici o dovadă (și probabil că nici n-ar putea exista) că un argument al acuzării s-ar fi referit la vârsta inculpatului: în fine, aș adăuga că întregul mit socratic este unul pur manierist în măsura în care, în absența discipolilor cu inspirat condei – Platon și Xenofon - , ilustrul locvace – oricât de bătrân – ar fi rămas, poate, un simbol al limbușiei folclorice nescrise,

sau probabil nici atât. Să subliniem deci, încă o dată, că nu ceea ce impresionează cel mai mult, adică etatea, i se reproșă lui Socrate, nici înțelepciunea desigur, ci stricarea tineretului și nerespectarea statutului religios ateniian. Dacă prima acuză are două posibile conotații (îndemnul la pederastie, atât de răspândită la elini, dar și explicabilă prin primitivismul univoc al relației bărbat-femeie în societatea greacă; dar și sugerarea unei anumite nesupuneri civice), a doua nu lasă loc îndoielii; că Socrate era un virtual ateu, într-o societate în care religia reprezenta unul dintre pilonii fundamentali (totuși nu atât de bine definit ca la romani!), o putem afla mai puțin de la Platon și mai mult – chiar dacă indirect – de la Xenofon, celălalt ilustru discipol. Lucrarea sa, *Viața lui Cyrus cel Bătrân, întemeietorul statului persan* (pe scurt *Cyropedia*), reflectă pe deplin învățătura socratică despre zei. Dialogurile dintre Cyrus cel Bătrân și fiul său Cambyses sunt, în fapt, cele dintre Socrate cel bătrân și tinerii săi discipoli. Principiul paideic formulat de Cyrus este cel apolinic-socratic; el îi povestește fiului său despre „întâlnirea” dintre Cresus și Apollo, încheiată cu vorbele acestuia din urmă, doveditoare ale inutilității ofrandelor: „Cunoaște-te pe tine însuși, Cresus, și atunci vei trăi fericit”². Cyrus face o enumerare, a cărei interpretare trebuie inversată tocmai pentru că presupusa relație cu zeii depinde, de fapt, de cunoașterea de sine: „nu este îngăduit să le ceri zeilor să te sprijine spre a ieși învingător într-o luptă călare, atâta vreme cât nu știi să încaleci; nici ca să învingi pe unii mai îndemnatoci ca tine într-o luptă cu arcul, dacă tu nu știi să-l mânuiești... nici să pretinzi o recoltă bogată de grâu, de vreme ce tu n-ai semănat grâu...”³.

O interpretare necesar inversată, evidențiază însă tocmai faptul că buna cunoaștere de sine face inutilă intervenția zeilor, după cum o necunoaștere de sine îi lasă muți: de la inutilitate la inexistență nu e decât un pas. Socrate însuși merge însă periodic la Delfi, dar

2. Xenofon/Marinescu-Himu 1967, pg. 206

3. Xenofon/Marinescu-Himu 1967, pg. 86

- după mărturia discipolului Platon – nu pentru un ipotetic colocviu cu Apollo, zeitatea tutelară a locului, ci pentru a fi în sanctuarul cunoașterii de sine, unde se poate dialoga optim cu sinele numit *daimon*, devenit mai târziu, demonul propriu fiecărui individ uman.

Înălțarea sinelui este esența doctrinei socratice, sine care poate fi numit și zeu, dar fără a avea vreo legătură cu zeii, cu titularii Cetății, oricare ar fi ea; în acest sens trebuie înțelese ultimele cuvinte ale maieuticului din Atena: „dar acum e timpul să plecăm: eu ca să mor, iar voi – ca să trăiți. Care dintre noi se îndreaptă spre un bine mai mare, nu știe nimeni altcineva decât Zeul”⁴. E evident că îndoiala nu are nimic sacru, în sensul vreunei teologii, după cum nici acel singular „Zeul”, adică sinele fiecăruia. Privit totul și receptat în sine, e măreț și frumos, numai că nimic n-a avut loc în sine, ci în societatea ateniană, organizată spre a trăi bine ea, atunci, iar nu pentru a ne place nouă, astăzi. E greu să ne imaginăm – dacă nu chiar inutil - ce s-ar fi întâmplat dacă indivizii unei întregi societăți ar fi început, peste noapte să se preocupe cu frenezie, sau calm chiar, doar de cunoașterea sinelui, părăsind întâi – negând apoi – rânduilele sacre ale timpului lor. O cetate în care sunt atâția zei câți cetățeni, trebuie mutată eventual în cer, căci pe pământ e precum târgul spart. În fine, nici cunoașterea sinelui nu ar fi un păcat civic, atâta timp cât rămâne interioară, cu totul lăuntrică. Atunci însă când iese la iveală, sinele nu mai e sine, ajungând, în nehotărârea sa, la una din maladiile spiritului, cum spune C. Noica.

Și astfel e Socrate – văzut în vremea lui – un mare bolnav al Cetății, iar moartea sa o *in-templatio*. Precum ticăloșia civică, nici maladia în Cetate nu are vârstă sau statut intelectual; ca atare, niciodată nu trebuie să piară Cetatea, spre a rămâne un om în viață; altminteri, rămas în deplină solitudine, cui i-ar mai folosi?

Bibliografie selectivă:

Boissier 1891

Boissier, Gaston, *Cuvânt înainte la ed. I (1891)*, în ”La fin du paganisme”, ed. VIII, Ed. Hachette, Paris, 1925

Platon/Băltăceanu 1974

Platon, *Opere, vol. I, Apărarea lui Socrate*, Băltăceanu, Francisca (trad.), Ed. Științifică, București

Xenofon/Marinescu-Himu 1967

Xenofon, *Viața lui Cyrus cel Bătrân, întemeietorul statului persan*, trad. Marinescu-Himu, M. (trad.), Ed. Științifică, București

4. Platon/Băltăceanu 1974, pg. 44